

LLENGUA I ENSENYAMENT A SUÏSSA

per JAUME OLIVER

Sens dubte, el cas suís crida fortament l'atenció pels seus plantejaments educatiu-lingüístics.¹ ¿Quina és la llengua del sistema educatiu allà? ¿Quines llengües són ensenyades com a segones llengües? ¿Quin és el contexte i problemàtica derivada

¹ Aquest article preten tan sols una primera aproximació a una problemàtica tan complexa com és l'ús de les llengües a l'ensenyament a Suïssa i es serveix de documentació, escrita i oral, conseguida al CESDOC (Centre suisse de documentation en matière d'enseignement et d'éducation) de Ginebra, durant el mes de novembre de 1981, quan vaig dur a terme una investigació més ampla patrocinada per la Fundació Juan March, amb el títol "El sistema educativo suizo y sus posibles aportaciones a la organización de la administración educativa autonómica en España".

Per a un coneixement adequat del sistema educatiu suís es poden consultar: Egger, E. y Blanc, E. "L'enseignement en Suisse". Cesdoc. Genève, 1974, i també l'obra en castellà, Blanc, E. y Egger, E. "Innovaciones escolares en Suiza: particularidades y tendencias". Unesco, París, 1978.

La qüestió lingüística es tracta de forma especial a: McRae, K. D. "Switzerland. Example of Cultural Coexistence". The Canadian Institute of International Affairs, Toronto, 1964. Doka, C. "Les quatre langues nationales de la Suisse". Fondation Pro Helvetia, Zürich, s. d.

CESDOC, "La langue et les écoles en Suisse". Genève, 1974. (texte multicopiat).

CESDOC. "Recommandations et décisions concernant l'introduction, la réforme et la coordination de l'enseignement de la deuxième langue nationale pour tous les élèves pendant la scolarité obligatoire". Texte adopté a l'Assemblée annuelle de 30 octobre 1975 a Zoug. (texte multicopiat).

El contexte general dels aspectes lingüístics i educatius es pot trobar a:

"La Suisse". Kümmerly-Frey. Editions Géographiques. Berne, 1981. Aubert, J-F. "Esposé des institutions politiques de la Suisse à partir de quelques affaires controversées". Payot, Lausanne, 1978.

d'aquesta realitat? ¿Es té en compte per al nomenament dels professors la seva llengua materna? Totes aquestes qüestions i moltes més no es poden contestar, i molt menys ésser correctament compreses, si no es coneix i enten el principi de territorialitat i la seva infraestructura que no és altra que el funcionament federal de la nació suïssa.

1. El principi de territorialitat i les llengües vehiculars.

L'aplicació d'aquest principi significa un status d'absoluta prioritat, i fins i tot d'exclusivitat, vers la llengua pròpia del cantó —territori—,² de tal forma que els que provenen d'altres territoris, o bé de cantons diferents o bé de l'estranger, quan s'instal·len a un determinat lloc, d'antuvi saben que s'hauran d'adaptar o integrar en aquell medi lingüístic.

El principi de territorialitat té unes conseqüències molt concretes dins l'àmbit educatiu: la llengua vehicular de l'ensenyament (o sigui la llengua en la que es desenvolupa l'activitat acadèmica) no és altra que la llengua pròpia del cantó.

² Suïssa té ara vint i sis cantons. No són unes divisions d'un Estat que queda configurat en "províncies", sinó que cada cantó ha estat i és un Estat sobirà que s'ha confederat amb altres estats, traspasant part de la seva sobirania a la Confederació. Basti recordar que Ginebra és ara mateix "L'Etat et la République de Genève". Es, doncs, la Confederació que reb competències dels cantons per a un millor funcionament i no el contrari.

Això vol dir que a un cantó francòfon, Ginebra per exemple, absolutament tot l'ensenyament (des del nivell preescolar fins al nivell universitari) s'imparteix exclusivament en llengua francesa. I el mateix es pot dir de Zúrich en llengua alemanya, o de Tessin en llengua italiana.

Queda així contestada, de forma general, quina és la llengua del sistema educatiu suís. S'ha de dir que la llengua del sistema educatiu suís a cada cantó és la pròpia llengua cantonal. Segons això, la llengua del sistema educatiu és l'alemanya en els següents cantons: Zúrich, Lucerna, Soleure, Basilea-Ciutat, Basilea-Regió, Ury, Schwyz, Obwald, Nidwald, Glaris, Zoug, Schaffhouse, Appenzell Rh. I., Appenzell Rh. E., Saint Gall, Argovia i Turgovia. És la llengua francesa la llengua del sistema educatiu en els cantons de Vaud, Neuchatel, Ginebra i Jura. Ho és la llengua italiana en el cantó de Tessin. En els cantons de Valais, Berna i Friburg ho són ambdues llengües: el francès i l'alemany (això no vol dir que tot el cantó empri les dues llengües sinó que mig cantó n'empra una i l'altre mig l'altra). I en el cantó dels Grisons hi ha zones de parla alemanya, italiana i retroromana.

¿Es possible el canvi d'un alumne d'un cantó d'una llengua a un altre d'una altra? Es possible, però s'ha d'adaptar al sistema educatiu del cantó receptor, i no únicament a la llengua sinó també a les estructures i continguts. Per això existeixen, de forma generalitzada, classes d'acollida i d'adaptació, tan per als fills d'emigrants d'altres països com per a població suïssa d'una llengua materna diferent a la del cantó.

¿Es podria parlar, en aquest cas, d'un oblit d'un dret individual de rebre l'educació en la pròpia llengua materna? La resposta suïssa a aquesta qüestió seria la següent: és millor que individualment s'hagi de realitzar un esforç d'adaptació al medi lingüístic —i cultural, en general— del lloc de la nova residència, abans que les col·lectivitats, unides al territori que històricament ha constituït ca seva, perdin les característiques culturals i lingüístiques pròpies pel fet d'ésser invadides demogràficament per membres de col·lectivitats culturalment diferents. Resulta ja un tòpic afirmar, a Suïssa tothom ho reconeix, que si s'actuava d'altra forma, en dues generacions el sistema educatiu de la pràctica totalitat dels cantons suïssos empraria la llengua alemanya com a llengua vehicular i, consegüentment, Suïssa deixaria d'ésser el que ara és.

El principi de territorialitat, quelcom constitutiu de la nació helvètica, representa una cobertura jurídica vers els grups lingüístics minoritaris (francòfon, italià i retroromà). D'altra banda, el dret individual de rebre l'educació en la llengua

pròpia llengua materna està condicionat per limitacions de tipus quantitatiu i organitzatiu. Per exemple, a Zúrich, no poden existir escoles que emprin tantes llengües vehiculars com famílies o grups visquin a la ciutat o cantó: italians, espanyols, turcs, francesos, anglesos, etc... endemés dels nadius germanòfons. Secundàriament, el principi de territorialitat talla la qüestió de rel, solucionant així aspectes organitzatius escolars que podrien ésser conflictius: l'ensenyament en el cantó de Zúrich es fa en llengua alemanya perquè aquesta és la llengua del cantó i tant si hi ha un grup petit o gros de població escolar d'una altra llengua, tots s'han d'adaptar a la llengua cantonal.

Com a úniques excepcions en tot el territori suís poden citar-se: l'escola en llengua francesa a Berna, on hi assisteixen fills de funcionaris federals francòfons; unes poques escoles per a fills d'emigrants italians que no volen quedar-se a Suïssa, i les escoles internacionals (privades) per a fills de diplomàtics.

Basta recordar, però, com a expressió de la profunda juridicitat de l'esmentat principi de territorialitat i les seves aplicacions a l'ensenyament que, per dues vegades, el Tribunal Federal ha denegat l'autorització d'obertura d'un centre escolar que havia d'emprar una llengua diferent de la llengua cantonal on s'havia d'instal·lar.

Tot el que fins ara s'ha dit no tan sols és vàlid per a l'ensenyament públic sinó per als centres privats, on n'hi hagi. Les autoritats cantonals no autoritzen aquests centres més que en el cas de que la seva activitat docent s'adapti als programes oficials i es doni en la llengua del cantó; en cas contrari, els estudis no tenen validesa.

Resulta també lògic i coherent, després de tot el que fins ara s'ha analitzat, que el professorat sigui nomenat tenint en compte el principi de territorialitat (en principi s'exigeix o es prefereix el "brevet cantonal", o sigui el títol de mestre obtingut a l'Escola Normal del Cantó on es demana destí com a mestre), i donant per fet que cap mestre format a l'Escola Normal de Zúrich —llengua cantonal alemanya— demana anar al cantó de Neuchatel —llengua cantonal francesa— o de Tessin —llengua cantonal italiana—.

2. Les segones llengües nacionals com a matèria d'estudi

¿Es pot parlar de bilingüisme o trilingüisme real entre la població suïssa? Ben segur que no. El Prof. Egger escrivia l'any 1980:

"En relació a la idea de que cada suís ha d'ésser al menys bilingüe, si no tri o multilingüe, es

tracta d'un mite positiu que nosaltres devem, segurament més als caps de recepció dels nostres hotels que als nostres polítics".³

Efectivament la població suïssa adulta, de forma absolutament majoritària no domina més que la seva llengua materna (menys d'un vint per cent n'empra dues o més), i en el cas de que un adult conegui i empri correctament més d'una de les llengües oficials de la Confederació Helvètica serà, sens dubte, per motius professionals i el seu aprenentatge s'haurà realitzat fora del sistema educatiu.

No és casual que fins el 30 d'octubre de 1975 la CSDIP (Conferència Suïssa de Directors d'Instrucció Pública) no aprovàs el text que conté les "Recommandations et décisions concernant l'introduction, la réforme et la coordination de l'enseignement de la deuxième langue nationale pendant l'escolarité obligatoire", acordant-se un termini de 10 anys per tal de conseguir el normal funcionament d'aquestes recomanacions a tots els cantons, reconeixent que la seva redacció no fou tasca senzilla.

Aquestes recomanacions contenen, com a eixos fonamentals, les següents pautes:

- a) La primera llengua estrangera per a la Suïssa francòfona és l'alemany.
- b) La primera llengua estrangera per a la Suïssa germanòfona és el francès.
- c) La primera llengua estrangera per al cantó de Tessin (italianòfon) és el francès (per a l'ensenyament secundari vers la "maturité", l'alemany).
- d) La primera llengua estrangera per als Grisons germanòfons és el francès; per als Grisons italianòfons és l'alemany; per als Grisons de llengua retroromana és l'alemany.
- e) L'ensenyament de la primera llengua estrangera sempre ha de preferir una de les llengües nacionals abans que la llengua anglesa.
- f) L'ensenyament de la primera llengua estrangera s'ha d'iniciar en el quart o cinquè curs de l'escolaritat obligatoria.

L'aprenentatge per part de la població escolar suïssa d'una primera llengua estrangera (terme que coincideix exactament amb el de "segona llengua nacional") ha de superar entrebancs considerables, entre els que s'hi troben la manca de preparació de molts de mestres, la problemàtica dialectal de la Suïssa germanòfona, l'existència de grups d'inmigrants que voldrien que la segona llengua fós la del seu país d'origen i, en darrer lloc, l'irreversible invasió de la llengua anglesa.

³ Egger, E. "Problèmes de l'enseignement des langues nationales". Texte multicopiat. CESDOC. Genève, 1980. p. 5.

3. El Contexte lingüístic nacional.

L'ús de les llengües a l'ensenyament no constitueix un fet aïllat, sinó que es deriva i s'explica per un contexte més ampli: la realitat socio-lingüística i la legislació general sobre l'ús de les llengües a la vida pública.

A Suïssa, endemés de les llengües dels residents estrangers, existeixen i s'empren quatre llengües: l'alemany, el francès, l'italià i el retroromà. Les proporcions lingüístiques, amb les tendències des de l'any 1950, són les següents:⁴

ANY	ALEMANY	FRANCÈS	ITALIÀ	RETRO-ROMA	ALTRES
1.950	72°/o	20°/o	6°/o	1°/o	1°/o
1.960	69°/o	19°/o	10°/o	1°/o	1°/o
1.970	65°/o	18°/o	12°/o	1°/o	4°/o

Podria dir-se que el que produeix més admiració a la Confederació Helvètica no és l'existència de quatre llengües —i la seva coexistència pacífica!— sinó l'existència i coexistència de, aproximadament, setanta dialectes. Malgrat aquestes diferències dialectals tenguin poca importància en els cantons francòfons, en tenen més en el cantó italianòfon de Tessin, en el cantó dels Grisons i, sobre tot, en els cantons germanòfons.

"L'alemany és per a un gran nombre d'escolars suïssos germanòfons quasi una llengua estrangera. La sobrevivència del dialecte ha contribuït a la creació d'un sentiment nacional a la Suïssa germanòfona, creant aquest fet, d'altra banda, dificultats en els contactes amb suïssos francòfons i italianòfons, com també amb els germanòfons dels territoris veïns".⁵

Certament, en aquests moments no existeixen dificultats jurídiques en la qüestió lingüística, però no sempre ha estat així en la Confederació i el procés històric ha tingut els seus altibaixos i àdhuc fortes tensions.

En efecte, els primers cantons confederats eren exclusivament germanòfons i sols Friburg, entre els tretze cantons confederats abans de la Reforma, tenia una població significativa de llengua francesa, "i en aquest moment exercia el poder una aristocràcia urbana que dugué a terme insistents esforços per germanitzar tota la comunitat".⁶

⁴ "La Suisse". Kümmerly-Frey. Editions Géographiques. Berne, 1981. p. 37.

⁵ Doka, C. "Les quatre langues nationales de la Suisse". Fondation Pro Helvetia. Zürich. s. d. p. 3.

⁶ McRae, K.D. "Switzerland. Example of Cultural Coexistence". Canadian Institute of International Affairs. Toronto, 1964. p. 5.

Durant els segles XVI i XVII, alguns territoris veinats s'al·liaren o s'afegiren amb els confederats de forma no definitiva. Aquests territoris, on hi havia la població francòfona, italianòfona o de parla retroromana, no assoliren un status d'igualtat lingüística fins a una data molt posterior (que coincideix amb la definitiva limitació de les fronteres intercantonals).

Per una doble i estranya ironia de l'història, aquesta data es situa en els anys següents de la Revolució Francesa i està associada a una actuació directa de Napoleó. La Confederació Helvètica, invadida per les tropes franceses, fou convertida en contra de la seva voluntat, lògicament, l'any 1798 en la República Helvètica, absolutament unitària, amb una constitució redactada a París, la qual, al mateix temps que suprimia els vells privilegis de les aristocràcies germanòfones, instituïa una democràcia centralitzada fonamentada en els drets de l'home. Per primera vegada en aquella ocasió els ciutadans suïssos germanòfons, francòfons i italianòfons eren iguals davant la llei. Per un decret de dia 20 de setembre de 1798 les lleis de la República havien d'ésser publicades en les tres llengües principals de Suïssa (alemany, francès i italià).

Aquesta República Helvètica durà fins l'any 1803, any en que Napoleó retornà a Suïssa la seva estructura federal, però conservant l'igualtat lingüística davant la llei de tota la població. Malgrat això, l'any 1815 es va intentar altra vegada per part de l'aristocràcia l'ús d'antics privilegis lingüístics i la llengua alemanya s'imposà com a oficial a tota la Confederació.

Fou la victòria de les forces lliberals, sota el General Dufour, la que l'any 1847 establitzà definitivament aquesta qüestió. La Constitució de 1848, la primera que mereix aquest nom, d'inspiració lliberal, en el seu article 116 declara que les tres llengües oficials del país són l'alemany, el francès i l'italià (la redacció d'aquest article de l'any 1938 reconeix com a llengües oficials aquestes tres i com a nacionals, endemés d'aquestes, el retroromà).

La més clara explicació de l'essència i característiques del principi de territorialitat es conté en el molt sovint esmentat i conegut comentari del jurista suís Walter Burckhardt a l'article 116 de la Constitució:

“Existeix ara un principi reconegut tàcitament per medi del qual cada localitat té el dret de conservar la seva llengua tradicional malgrat els immigrants d'altres llengües i, conseqüentment aquelles fronteres lingüístiques establertes altre temps no poden ésser canviades, ni en perjudici de les majories ni de les minories. Es creu que amb aquest acord tàcit s'assegura una base per a les relacions pacífiques entre els grups lingüístics.

Cada grup ha d'estar segur que els altres no volen realitzar conquestes a costa seva i disminuir el seu territori, ni de forma oficial ni privada. L'adhesió a aquesta norma, així com el respecte de cada grup vers l'individualitat dels demés grups és una obligació de lleialtat a Suïssa. Això no és menys sagrat perquè no estigui escrit a cap llei; àdhuc ha de considerar-se més sagrat pel fet de que és un dels fonaments constitutius del nostre estat”.⁷

El principi de territorialitat condiona el comportament lingüístic de la població a favor del territori on ha decidit viure.

“Del principi de territorialitat es deriva la corresponent obligació de l'immigrant d'una àrea lingüística a una altra d'adaptar-se al nou medi. Sigui quina sigui la seva llengua a la seva vida privada, s'espera d'ell que adquireixi per sí mateix una suficient comprensió de la llengua del territori i que matriculi els seus fills a les escoles locals”.⁸

I es reflexa també en el Parlament Federal (cada diputat pot expressar-se en la llengua del territori que representa); en els Parlaments cantonals (cada un dels Parlaments empra la llengua pròpia del seu cantó); en l'administració pública federal (les oficines empen la llengua de cada cantó on estan establertes i els funcionaris federals han de conèixer la llengua del cantó on són destinats); en l'administració pública cantonal (per descomptat, cada cantó empra sols la seva llengua); en l'administració de Justícia (per exemple, segons l'article 107 de la Constitució, el Tribunal Federal —el Suprem— ha d'ésser integrat per magistrats de les tres llengües); en l'exèrcit (en principi, les unitats militars són integrades per membres del cantó on són establertes, afavorint aquesta circumstància la homogeneïtat lingüística de cada unitat, i d'altra banda, els manuals i ordenances militars són publicats en les tres llengües. Quan a les jerarquies militars, es segueix el mateix criteri que per als funcionaris federals i es dona per descomptat que coneixen més d'una llengua oficial de la Confederació) i, en darrer terme, en els mitjans de comunicació social (existeixen periòdics, revistes i programació radiofònica en les quatre llengües nacionals; hi ha canals de TV en francès, alemany i italià, i s'emeten unes hores de programació en llengua retroromana).⁹

⁷ Ibidem. pp. 11-12.

⁸ Ibidem. p. 12.

⁹ Aquests exemples d'aplicació del principi de territorialitat són al capítol 2 de l'obra de McRae: “Language usage in Swiss Institutions”, pp. 23-56.